

Het eiland Timor.

E.

Plaatsbeschrijving.

Het eiland Timor wordt, in onderscheiding van de eilanden van „Klein Timor,” veeltijds „Groot Timor” genaamd. Het ligt in zijn middelpunt op nagenoeg 9° Z. B. en 125° O. L. De O. N. O. hoek ligt op 8° 25' Z. B. en 127° 15' O. L. en de W. Z. W. punt op 10° 23' B. en 123° 30' L. De uitgestrektheid of lengte van het eiland is van den O. N. O. tot den Z. W. hoek 82 geographische mijlen. De breedte is zeer ongelijk en maakt op eenige plaatsen een verschil van bijna de helft. De voornaamste breedte is in het midden, waar men Lifouw aan de noord- en Noi-mina aan de zuidzijde heeft, en die daar 15 of 16 mijlen beslaat. Het smalste gedeelte, waar Lawai aan de noord- en Waisrooe aan de zuidkust ligt, is slechts 7¼ mijlen. De Z. W. hoek is het smalste gedeelte van geheel Timor.

De gesteldheid van het eiland is ten noorden zeer bergachtig. De zuidkust is daarentegen zeer vlak; de grond is daar zeer vruchtbaar, doch rivieren van eenig aangelang treft men er weinig aan.

Het zal, om naauwkeurig met de verschillende plaatsen van het eiland bekend te worden, misschien niet ongevallig zijn, hier eene korte beschrijving dier plaatsen te laten volgen. Wij beginnen alzoo met den N. O. hoek en zullen eerst langs de noord- en daarna langs de zuidkust wandelen.

Juist aan den N. O. uithoek, of zoo als de inlanders het noemen „kapala tanah”, ligt een klein lang eiland van nagenoeg één mijl in uitgestrektheid. Het is onbewoond en grootendeels niet veel meer dan een zandbank. Wij noemen het „Noesa-Bissi,” de Engelschen „Poeloe-Jakke.”

Van den N. O. kant loopt de wal 7 of 8 mijlen W. ten N. Drie mijlen van de punt ligt Lelewa, met eene kleine baai. Intusschen is het voor vreemdelingen niet zeer raadzaam, om aan den N. O. en Z. kant landwaarts in te gaan, dewijl de inboorlingen daar weinig te vertrouwen zijn.

Ruim een mijl van Lelewa ligt het regentschap Laga, waar de Portugezen een kommandant hebben, en waar het niet zoo gevaarlijk is om aan den wal te gaan, indien er maar eene betere ankerplaats was.

Een weinig verder ligt de Mantoetoe, een der voornaamste plaatsen, die de Portugezen op dit eiland bezitten. Drie mijlen van daar ontmoet men de baai van Delli.

Delli is de hoofdplaats van het Portugesche gedeelte van Timor. Er

zijn een Gouvernement, een fiscaal en mindere ambtenaren. 't Kan met regt als een der ongezondste plaatsen van 't geheele eiland worden aangemerkt. Vreemdelingen worden er spoedig door slepende koortsen aangestast, krijgen dikke en opgezette lichamen, waaraan ze jaren lang lijden, en worden, als ze er blijven, meestal de slagtoffers der ziekte. Velen schrijven die ziekten grootendeels aan het drinkwater toe.

Het garnizoen te Delli staat onder de bevelen van eenen kolonel, die wederom een groot aantal officieren onder zich heeft. De bezetting was er tot het jaar 1819 zeer gering, doch sedert de onlusten, die er toen plaats hadden, is er aanmerkelijke versterking van Goa gekomen. Vóór dien tijd was er ook slechts een weinig beteekenend fort. De Gouverneur van Delli, geloof slaande aan de uitgestrooide geruchten, dat de Nederlandsche resident van Koepang Delli zou komen aanvallen, liet in 1819 in der haast eene sterkte opwerpen aan de zeekust, waarvoor hij eene ongehoorde som ten laste van dien resident in rekening bragt, doch die even weinig betaald is als de overige, toen door hem noodeloos gemaakte onkosten.

Van de reede gezien heeft Delli geen onaangenaam voorkomen. Genoegzaam alle huizen zijn wel niet van steen gebouwd, doch van binnen met sijne matten bevoerd; uitgenomen de kerk, het pachthuis, het huis van den Gouverneur enz. die van steen opgetrokken doch ook slechts met bladen bedekt zijn. Delli is eene zeer vruchtbare streek, bijzonder wat de bovenlanden betreft. De tarwe groeit er zeer goed en is daar zoo overvloedig, dat er nu en dan kleine kwantiteiten van worden uitgevoerd.

Al de ingezetenen, inlanders en zelfs de slaven van Delli en der andere Portugesche bezittingen op dit eiland zijn Christenen, maar hoogst onkundig en bijgeloovig. Gedoopt te zijn en een kruis op de borst te hebben is bij hen genoeg, om een christen te wezen. Scholen en godsdienstig onderwijs worden geheel verwaarloosd. De priester, die van Goa of Makao hier gezonden wordt, verrigt het grootste gedeelte van zijn dienstwerk in het Latijn. Hij leest de mis voor, gaat nu en dan rond om te doopen of de dooden te begraven, en ontvangt zoo wel voor het een als ander goede betaling van de arme inlanders.

De reede van Delli binnen te zeilen is voor een vreemdeling gevaarlijk wegens de droogten, die daar van weerskant en aan den ingang der baai gevonden worden. Daarom is er ook altijd een loots gereed, om de schepen en vaartuigen, die daartoe een seinschot doen, binnen de lootsen. Men kan, in geval van nood, niet veel op bijstand van den wal hopen.

Van de reede van Delli vertrekkende, loopt de wal nog ongeveer acht mijl W. ten N. Men vindt daar de plaatsen Montai, Lebie en Loksan, waar overal de Portugesche vlag waait. Verder op buigt de wal een weinig in, en dan ontmoet men het regentschap Mobara, eene zeer volkrijke plaats, die te voren onder het Portugesche bestuur stond, doch voor eenige jaren, moede dat juk langer te dragen, de wapens tegen de Portugezen opvatte, zich vrij vocht en zich onder de Nederlandsche vlag begaf.

Ten westen van Mobara heeft men de vermaarde klip Parimbala of Tandjong Mobara, waar de stroom met eene vreeselijke vaart genoegzaam altoos om de West loopt. Vele vaartuigen en schepen zijn, bijzonder na de kentering van de Westmoeson, als ze naar 't Oosten zeilen, verplicht zich somtijds acht of tien dagen op die hoogte op te houden en worden door den stroom heen en weer gedreven. Daarom is het veel raadzamer, niet langs de kust van Timor maar langs den overwal, het eiland Ombai, te zeilen, tot men de punt Parimbala voorbij is, daar aan dien kant de stroom nooit zoo sterk om het W. loopt.

Als men de punt Parimbala voorbij is, vormt de wal een bogt of inham, die zich N. W. uitstrekt, en waar men geschikte ankerplaatsen heeft. Aan de westkant van die bogt heeft men Batoe-Pade, eene Portugesche plaats, waar zich een kommandant met eenige militairen bevinden, gelijk wij mede eene bezetting hebben op het daar nabij gelegen Atapoepoe of Fialarang, dat een mijl of zes van Batoe-Pade gelegen is.

Het was deze plaats, waarover, in het jaar 1818, de groote oneenigheden gerezen zijn tusschen het Nederlandsche en Portugesche bestuur op dit eiland. Dat Atapoepoe ons in waarheid toebehoorde is door de uitkomst bewezen. De Portugezen matigden zich daar de opperheerschappij aan, en heshen hunne vlag. De resident HAZAART, hierover met regt gebelgd, vertrok, na eene vruchteloze briefwisseling met den Portugeschen Gouverneur, waarin hij de zaak in der minne zocht af te maken, met eene aanzienlijke magt derwaarts, en bragt die plaats weder onder onze vlag. Na zich verantwoord te hebben, is hij door de regering van Nederlandsch Indië weer eervol in zijn ambt hersteld.

Van Atapoepoe loopt de wal wederom genoegzaam westelijk. 7 of 8 mijlen van daar heeft men de bogt Lisali, en 3 mijlen verder Oeikoesi, hetwelk de Portugesche vlag voert, doch waar die natie weinig te zeggen heeft. Drie mijlen verder om de west ontmoet men Lifouw, 't welk te voren de hoofdplaats der Portugezen was, voor zij zich te Delli gevestigd hadden.

Van Lifouw houdt het land dezelfde strekking tot op Batoe-meirah, waar men, bijzonder in de Z. O. moesson, veel door rukwinden langs de kusten wordt overvallen.

Van Batoe-meirah strekt de wal zich Z. W. ten W. uit, en vormt te Soetrana, waar de Nederlandsche vlag waait, weer eene baai, met eene schoone ankerplaats. Juist tegenover Soetrana heeft men een klein eiland Poeloe-Batoe genaamd, hetwelk nagenoeg $1\frac{1}{2}$ mijl van de kust in zee ligt en waar veel schildpad gevonden wordt. Verder op, waar men zoo wel dicht aan strand als binnenslands vele hooge bergen heeft, die wel 6 of 7 mijlen ver in zee kunnen gezien worden, loopt het land Z. W. tot nabij Tandjong-Goemoek, waar wederom een inham is en versch water gevonden wordt. Verder op ontmoet men weer een punt dat zich in zee uitstrekt, waarna men in de baai van Amfoang komt. Amfoang is een der Timoresche regentschappen, dat sedert de eerste aankomst der

Nederlanders, als bondgenoot van de kompagnie is aangenomen. Te voren was het een magtig rijk, maar het heeft veel van zijne magt verloren, dewijl de twee grootste rijksbestuurders van den vorst zelve het gezag over hunne onderdanen zich hebben aangematigd, en, hoewel zij thans nog altoos veel eerbied hebben voor hunnen ouden meester, zich evenwel gansch niet aan zijne bevelen laten gelegen liggen.

Van Amboang vertrekkende, ontmoet men terstond Tandjong-mas, een punt dat zich daar in zee uitstrekt. Die punt heeft van verre in zee het voorkomen van een afgezonderd eiland. Drie of vier mijlen van Tandjong-mas, genoegzaam altijd zuidelijk gaande, heeft men de baai Bolleratte, die nagenoeg tien mijlen uitgestrekt is, en die wel eens door onkundige zeelieden voor de baai van Koepang is aangezien. In die baai kan men gerust voor anker gaan. Tegen alle winden is men daar beschut, uitgenomen tegen den N. W. wind, waarom het in die moesson altijd van het grootste gevaar vergezeld is de baai binnen te loopen. — 5 of 6 mijlen van Bolleratte heeft men Silvanoe, en de daar uitstekende hoek voorbij zeilende, komt men op Salamoe, juist aan den ingang van de baai van Koepang.

Deze baai is ongeveer vijf mijlen diep, en strekt zich N. W. en Z. O. uit. Juist in het midden, twee mijlen van de reede, heeft men een klein eiland „het schildpad-eiland” genaamd, hetwelk slechts een zandbank is en aan de regter en linker hand eenen doortogt voor de schepen overlaat. Bij het inzeilen is het nooit raadzaam, digt langs dit eiland te gaan, om reden het een rif onderwater heeft, dat zich bijzonder aan den westkant wel eene mijl ver uitstrekt.

De baai inzeilende en den koers langs den wal houdende, waar evenwel de vaartuigen terstond naar de reede oversteken, ontdekt men het eiland Poeloe-Tikoes genaamd, en twee mijlen verder O. ten N. opsturende, Poeloe-Boerong, hetwelk in de west-moesson eene veilige schuilplaats is voor de schepen en vaartuigen, die alsdan op de reede niet veilig zijn. Een mijl van Poeloe-Boerong heeft men Paritti, waar in het jaar 1825 eene nieuwe kolonie is opgericht. Dit is eene zeer vruchtbare streek.

Dieper in de baai, twee en een halve mijl van Paritti, heeft men het vlek Babauw, eene wel bevolkte plaats, bewoond door onderscheidene natie's. Wij hebben daar een kommandant en mindere hoofden, eene kerk en schoolmeester. Babauw kan met regt worden aangemerkt als de broedkamer van Koepang, want alle ingezetenen bearbeiden daar hunne rijstvelden, als waartoe het te Koepang al te klipachtig is. Twee mijlen van Babauw heeft men Naibaki, een gehucht, waar ook eenige Christenen wonen. Een weinig verder op ontmoet men Taroes en Maniki, waar men veel gawan-boomen vindt, en waar ook padi en djagon verbouwd worden. Een halve mijl van Maniki vindt men Noenoesoeci, waar men een kampong Rottinezen heeft. Al verder om de west langs strand gaande, komt men op groot en klein Oeisappe, welke twee plaatsen door eene schoone rivier van elkander gescheiden zijn. Het grootste gedeelte der inwoners aldaar

zijn Rottinezen en Christenen, waarom ook daar een school opgericht en een onderwijzer geplaatst is.

Van Oeisappe voortgaande, ontmoet men langs de stranden veel kokos-tuinen tot men op Owa komt, waar men eenige fraaije tuinen met daarin staande huizen heeft, en een kwart mijl verder komt men te Koepang.

Koepang is de plaats, waar wij sedert de eerste aankomst der Nederlanders op dit eiland een fort hebben „Concordia” genaamd, de hoofdplaats van onze bezittingen op dit eiland. De plaats ligt juist aan de groote rivier, die de stad als het ware in tweeën scheidt, en wier water langs de klip van het kasteel in zee stroomt, hetwelk geen klein gerief is voor de zeelieden, die hier aankomen, doordien zij hunne watervaten zoo goed als aan strand met versch water kunnen vullen.

Koepang is een zeer klipachtig land, waarom de ingezetenen ook verplicht zijn hunne levensmiddelen op zekeren afstand van de stad te verbouwen. Indien men de schoone landerijen ziet, die op eenige mijlen afstand van Koepang gevonden worden, dan moet men waarlijk verwonderd staan, dat juist dit klipachtig gedeelte tot de hoofdplaats is gekozen.

Het water, dat men hier in overvloed heeft, is zeer gezond, daar het voor het grootste gedeelte bronwater is. Een kwart mijl van Koepang te Owa heeft men eene mineraal-bron, aan wier water door velen eene genezende kracht wordt toegekend, bijzonder voor wonden en huidziekten.

Koepang was te voren de woonplaats van den regent van het regentschap van dien naam, doch bij de aankomst der Hollanders allier, in het jaar 1613, gaf de toen regerende vorst, die de eerste van onze bondgenooten was, het land aan de Kompagnie over, verdeelde een groot gedeelte van hetzelfde onder de Timoresche vorsten, die van de bovenlanden waren afgekomen, om zich onder de bescherming van de Kompagnie te begeven, en vertrok met zijne onderdanen naar het eiland Samauw, hetwelk een en een halve mijl ten Z. W. van Koepang gelegen is en toen nog onbevolkt was.

Van Koepang vertrekkende, moet men door de straat Samauw, welke in het Maleisch „Moelot-Rotti” of „de mond van Rotti” genaamd wordt. De wal loopt van daar nog $2\frac{1}{2}$ mijl Z. W. aan; daar ontmoet men de plaats Bolk, waar ook wederom eenige Rottinezen wonen, die daar meest van hunne djagon-tuinen en den vischvangst leven. Juist tegenover Bolk heeft men „het Bokken-eiland,” dat in een bogt van Samauw gelegen is en beter „Herten-eiland” zou genaamd worden, omdat hier eene tallooze menigte van deze dieren is. Dit eiland is onbewoond, heeft geen versch water, doch juist in het midden is een heuveltje, waar bestendig een salpeterachtig water uit den grond opborrelt, waarvan de herten drinken, weshalve hun vleesch ook altijd mager en onaangenaam is. Het Bokken-eiland, dicht bij Samauw gelegen, vormt een fraaije baai, waar, in de N. W. moesson, de schepen van de reede dikwijls voor anker gaan wegens de meerdere veiligheid aldaar.

Van Bolk strekt zich de wal eerst W. en daarna Z. W. uit, tot men

aan de punt Ocisina komt, waarna men eindelijk de Z. W. hoek ontmoet. Is men de hoek omgevaren, dan loopt de wal meer dan tien mijlen O. N. O. aan, en heeft hij hier en daar eenige veruistekende punten en diepe bogten. Het land is daar bijna onbevolkt, tot men in Amarassi komt, een regentschap, hetwelk onder ons Gouvernement staat, doch hetwelk vele achtereenvolgende jaren lang met de zoogenaamde zwarte Portugezen tegen ons zamenspande, en waar wij, in de onderscheiden expeditiën tegen Amarassi gevoerd, vele manschappen hebben verloren. Sedert onze eerste aankomst alhier werden er gedurig veldtogten tegen Amarassi ondernomen, en het was eerst in het jaar 1752 dat het zich geheel aan het Nederlandsche bestuur onderwierp. Tot heden is het aan zijne toen gedane beloften getrouw gebleven en heeft het van die getrouwheid ook, in het leveren van vele hulptroepen tegen den rebellerenden vorst van Amanoebang onderscheiden malen bewijs gegeven.

Zes mijlen van Amarassi heeft men Batoe-poeti, ook „de witte hoek” genaamd, waar een weinig landwaarts in een hoog gebergte zich verheft. Van daar loopt de wal een weinig noordwaarts, waar men, op een halven mijl afstand van het land, eene parelbank heeft, doch wier parelen van gansch geene waarde zijn. Juist tegenover de parelbank vindt men eene baai of inham, die bijna twee mijlen diep en drie breed is, doch waarvan de opening of ingang nauwelijks een kwart mijl beslaat; zij wordt „het parelbanksgat” genaamd. Van daar strekt de wal zich genoegzaam geheel oost uit; het land is er weder bijna onbewoond, tot men op Noimina komt. Hier bevindt zich eene zich ver in zee uitstreckende zandbank. Aan de punt van Noimina is eene groote rivier van versch water, die daar in zee loopt. Digt bij Noimina treft men Norana aan, en, op een paar mijl afstand, Amanoebang. Dit regentschap heeft vele jaren lang tegen ons Gouvernement de wapenen opgevat. Om de N. O. van Amanoebang liggen de regentschappen Amanatong, Waiwikoe en Wahali, welke zich in het jaar 1751 en 1752 onder de gehoorzaamheid van het Nederlandsche bestuur begeven hebben, hoewel wij daar, door onze geringe magt op Timor en door de afgelegenheid der plaatsen, zeer weinig kunnen uirigten. Het grootste voordeel, dat wij van die plaatsen trekken, is, dat onze Koepangsche handelaars, vooral de Chinezen, daar de produkten zoo als was en sandelhout gaan inkoop en naar Koepang afbrengen, 't welk dus voor 's lands in- en uitgaande regten nog al van eenig belang is.

Van Wahali vertrekkende, loopt de wal 4 mijlen ver met eene bogt genoegzaam N. O. Daar heeft men Sawai en een halve mijl verder op Kamenasa, welke beide regentschappen zich in het jaar 1775 onder de bescherming van de toenmalige Kompagnie begeven hebben. Te Kamenasa loopt de wal, met eene kleine elleboog, een weinig in zee, en van daar neemt hij weer zijne vorige strekking aan. Twee mijlen hooger op heeft men Ramea, en op diezelfde hoogte een weinig landwaarts in Goenoa, welke in het jaar 1757 aan de Kompagnie gehoorzaam zijn geworden.

Twee mijlen van Ramea ligt Manfai, juist op eene zich ver in zee uit-

streckende punt, van waar de kust eene geheel andere rigting heeft en zich N. ten O. uitstrekt. Het land is daar het meest bevolkt en men treft, in eene uitgestrektheid van nagenoeg 18 mijlen lands langs zeestrand, bijna geene onbewoonde plaatsen aan. Men heeft daar de negerien of kampongs Alla, Matawa, Kalakoe, Lamoro, (waar een weinig om de N. een kleine baai en geschikte ankerplaats is), Looka, Waikeke, Wailowora, Korara, (waar dicht aan den wal eene zandbank in zee is), Boilijn, Sarouw, Watrouw, Mauw en Maumissi. Alle deze kampongs zijn in het jaar 1757, door de onderscheiden regenten zelven of door hunne afgezondenen, onder de gehoorzaamheid der Kompagnie gebragt, doch door al te verren afstand van plaats, ook wel door onverschilligheid van eenige der vroegere opperhoofden van Timor, en vooral door de vlejjerjen en kuiperijen der Portugezen, hebben de meesten dier regentschappen de Portugesche vlag en de R. Catholijke godsdienst aangenomen, zoodat zij thans als onderdanen van dit Gouvernement worden beschouwd. Maar in waarheid behooren zij, uit kracht der gemaakte verbonden, onder ons bestuur.

Van Maumissie, loopt de wal genoegzaam geheel N. aan. Men ontmoet daar verder niets dan een hoog gebergte, hetwelk zich tot aan het hoofd van het land of Noesa-bissi uitstrekt.

De zuidkust van het eiland Timor heeft over het geheel veel laag land, bijzonder dicht aan het zeestrand, hetwelk voor het grootste gedeelte met bosschen en boomen bedekt is, en aan de kust een zeer verrukkelijk aanzien geeft. Men heeft er vele ankerplaatsen, waar de schepen, op 15 tot 20 vadem water, gerust hunne ankers mogen uitwerpen. Zij kunnen tot op een kwart of een halve mijl afstand onder den wal komen, bijzonder in de westmoesson, daar dit in de oostmoesson door de hooge zee wel eens met gevaar vergezeld is. Het gebeurt evenwel weinig, dat deze kust bezocht wordt. De Engelsche walvischvangers of transportschepen, die van Australië of Melvil-eiland terugkomen, gaan er nu en dan voor een gedeelte den wal langs, en komen daarna te Koepang, om zich van provisie te voorzien, maar zij gaan er niet aan wal, om zich van verversching te voorzien. Daarom is het bevreemdend dat HONSBURG hen als „most hospitable” beschrijft, meer nog dan die van de N. kust. Door de Koepangsche handelaren wordt dit echter geheel tegengesproken; immers dezen durven slechts op eenige plaatsen, zoo als op Noesa-bissi, met de boot dicht aan strand te komen, om zoo met de aan strand staande inlanders te handelen, terwijl eenigen van het bootsvolk, met overgehaalde snaphanen, op de bewegingen van hen, die meest altijd met pijl en boog gewapend zijn, acht moeten geven.

II.

Bevolking.

Het is onmogelijk, den oorsprong van Timor's bevolking op te sporen,

omdat de Timorezen in 't geheel geen schrift of schriftelijke overlevering hebben. Hunne mondelinge verhalen zijn zoo ongegrond, en met zoo vele bijgeloovigheden opgevuld, dat men zich in verlegenheid ziet, als men dienaangaande iets wil mededeelen. Al wat wij dus over de eerste bevolking van Timor zeggen zullen, steunt enkel op gissingen, doch die van alle waarschijnlijkheid niet ten eenemaal ontbloomt zijn.

't Schijnt, dat het eiland Timor door de volkeren van een of meer der oostelijke eilanden is bevolkt geworden. Wij hebben daarvoor de volgende gronden. Officiële stukken bevestigen het verhaal, dat dit eiland door den koning van Ternate aan de Nederlandsche Oost-Indische Maatschappij verzeerd werd. Waarschijnlijk beschouwde die koning dat land als door zijne voormalige onderdanen bevolkt en dus als eene kolonie die hem toebehoorde. Het oostelijk gedeelte van Timor is overal goed bevolkt, terwijl men in de westelijke streken geheele dagen reizen kan, zonder dat men een huis of mensch ontmoet; ook is het westen vroeger door het langzame afzakken der bevolking van het oosten bewoond geworden, dewijl deze waarschijnlijk voor nieuw aankomende kolonisten moest plaats maken en daarom naar het westen toog. De Timorezen hebben almede veel overeenkomst met de bewoners van de oostelijke eilanden, zoo in hunne taal als zeden en gewoonten. De oude bewoners van Timor kunnen in drie natiën verdeeld worden, als: de Timorezen, Beloenezen en Koepangnezen, die zoo wel door hunne kleeding als taal, gewoonten en zeden van elkander verschillen, en zich voor het grootste gedeelte tot op of na de komst der Hollanders gescheiden hielden.

De Beloenezen kan men als de voornaamste en magtigste van de drie genoemde natiën aanmerken. Zij bewonen een aanmerkelijk gedeelte van het eiland en strekken zich uit van Amanoeton, op de zuidkust, langs den N. O. hoek tot op Mobara aan den noordkant. Het is hoogst waarschijnlijk, dat de echte Timorezen, de eerste bevolkers van dit eiland, die allen van den N. O. kant zijn komen afzakken, door de Beloenezen van daar verjagd zijn, gelijk wij reeds hebben aangemerkt. De Timorezen bewonen den Z. en N. kant en de binnenlanden van Amanoeton naar het zuidwesten, en van Amphoang noordwaarts tot aan de baai van Koepang; terwijl dat distrikt te voren door het koninkrijk van Koepang bevolkt was, doch door den toen regerende koning, bij de aankomst der Hollanders, aan hen is ingeruimd, die zich met zijne onderdanen naar het eiland Samauw heeft begeven. Ieder der drie natiën had ook, van vroegere tijden af, zijn eigen opperbeer, dien wij in onze taal „Keizer” zouden noemen. Zij oefenden een onbepaald oppermagtig gezag uit, niet alleen over hunne onderdanen maar ook over hunne ondergeschikte regenten, en beslisten naar willekeur over het leven en den dood van hunne onderhoorigen. *

De hoofd-regent der Beloenezen woont te Waihale en wordt Rieuw-rai genaamd. Zijn gezag strekt zich nagenoeg langs de geheele zuidkust uit; hij ontvangt van bijna alle ondergeschikte regenten de teekenen van hunne hulde.

De „sonnabai" of Keizer der Timorezen had voormaals zijn verblijf in het gebergte, waar hij toen een groot en onbepaald gezag uitoefende over alle de Timoresehe regenten. Bij de aankomst der Hollanders vertrok de helft van het rijk of de zusterlijke stam naar Koepang, om zich aan de Kompagnie te onderwerpen, zoodat toen reeds dat rijk in tweeën gescheurd werd. De afgekomen regent, die zich in het distrikt Koepang nederzette, werd door de Kompagnie als bondgenoot en dus als onafhankelijk vorst erkend. Hoewel hij altoos met den sonnabai in de bovenlanden in goede harmonie leefde, en zij elkanders belangen bleven behartigen, gebeurde het toch, dat er nu en dan, door toelating en oogluiking der Timorsehe opperhoofden, wier persoonlijk belang daarmede al veel verbonden was, eenige oneenigheden en overweldigingen hebben plaats gehad. In gevolg van tijd onttrokken onderscheiden andere regenten hunne gehoorzaamheid aan den Keizer, en kwamen zich met de Kompagnie als bondgenooten verbinden en bij ons bescherming zoeken. Dit duurt tot op heden voort, zoodat van het geheele keizerrijk der Timorezen weinig meer dan de bloote naam en titel overgebleven is, en de tegenwoordige Keizer, die zich ook reeds verscheiden jaren meer als vijand dan als vriend van het Gouvernement gedragen heeft, genoegzaam geheel verlaten en van alle hulp ontbloot is.

Het is intusschen de voorname politiek van het Gouvernement, om op Timor, waar onze magt zoo gering is, de opperheerschappij van een enig vorst zooveel mogelijk tegen te gaan, en de zich onafhankelijk gemaakt hebbende regenten in dien staat te bevestigen en te beschermen. Eendragt maakt magt, en wij zouden, wanneer de Keizer in zijn oud gezag was blijven voortduren, al dikwijls groot gevaar hebben geloopt, terwijl wij nu, alle de overige regenten op onzen kant hebbende, altoos op hunnen onderstand mogen rekenen, en ieder regent op zich zelf het zelden zal durven wagen tegen het Gouvernement den oorlog aan te vangen.

De regering der Timorezen is volstrekt willekeurig, bijzonder van hen, die in de bovenlanden wonen en ver van het Gouvernement verwijderd zijn. Zij beslissen naar willekeur over het leven en den dood hunner onderdanen; want, hoewel zij om iemand ter dood te laten brengen, het vonnis door de zoogenaamde rijksgrooten laten uitspreken, geschiedt dat slechts dan, wanneer een misdadiger wordt aangeklaagd iets te hebben ondernomen tegen het algemeen welzijn. Men heeft maar al te veel voorbeelden, dat vorsten, uit een bijzonderen afkeer of uit jaloezij, in koelen bloede of in drift, iemand terstond op eene zeer wreede wijze om het leven lieten brengen. Wanneer in de nabijheid van het Gouvernement misdaden van aanbelang worden bedreven, dan is de vorst verplicht, den misdadiger aan den resident over te leveren, die dan naar bevind van zaken handelt en naar onze wetten straft.

De onderdanen hebben een zeer overdreven, slaafschen eerbied voor hunne radja's, die zij onder de verhevene eernamen van „Zonen der Zon" enz. begroeten.

Nooit zal een gemeen man, met zijnen vorst sprekende, zich durven

verstouten hem aan te zien, maar altoos zal hij met neêrgeslagen oogen en de hand voor den mond hem toespreken. Zich van hem verwijderende, zal hij, met het aangezigt naar den regent gekeerd, zoo lang achterwaarts gaan, tot hij niet meer onder het bereik van zijn oog is.

Zoodra een vorst een zijner onderdanen laat roepen, is deze verplicht dadelijk te komen. Is het, dat hij geroepen wordt wegens gepleegde misdaad, dan moet hij hem die hem komt roepen, ook betalen. Bij diefstal wordt de dubbelde vergoeding getischt, en tevens nog eene zekere boete, en voor het in het blok zetten ook nog „blokgold." Kan hij dat niet betalen, dan werd hij vroeger slaaf, doch nu betalen de kampongshoofden of betrekkingen voor hem. Ongelukkig is het, dat ook de Timorezen geene beschreven wetten hebben en hunne regtsoefeningen alleen op oude gewoonten steunen, waardoor vele beuzelachtige misdaden al te streng, en wederom anderen al te ligt gestraft worden; terwijl goud, buffels of koralen de straffen zeer kunnen verminderen, en zelfs velen zich daarvoor vrij kunnen koopen. Heeft de vorst iets te werken, dan laat hij dit zijne onderdanen doen. Eenigen geven het werkvolk dan de kost, en na de voltoojing van het werk een feest, dat somtijds acht of tien dagen lang duurt.

De troonsopvolging is niet altoos zeker. Wanneer een vorst sterft, die broeders en zonen heeft, dan is de oudste der broeders aan de beurt. Is deze daartoe ongeschikt, dan volgen de overige broeders, en wanneer die allen onbekwaam en onwaardig zijn, dan eerst wordt de oudste zoon verkozen. Men heeft evenwel voorbeelden, dat men in de verkiezing niet zoo zeer op de naaste betrekkingen zag, maar op hem, van wien men kon verwachten, dat hij het meest tot nut der onderdanen zou regteren.

De rijksgrooten en kampongs-hoofden onder den Keizer worden door dezen vorst aangesteld; die onder het Nederlandsche bestuur stelt de resident aan. Na het afleggen van den eed van getrouwheid aan het Gouvernement wordt hem de stok of rottan met een gouden of zilveren knop, waarop het wapen der oude Oost-Indische Kompagnie staat, overhandigd. Die eed geschiedt onder den blooten hemel op de volgende wijze. Een korporaal met 8 of 12 soldaten wordt voor het residentie-huis ontboden. Zij vormen een kring en presenteren hunne geweren. Daarop wordt aan den nieuw aangestelden regent een glas overhandigd, gevuld met sterken drank, waarin een weinig aarde, kruiden en een kogel wordt gedaan, en dat met de punt van een sabel wordt omgeroerd. Dit glas neemt hij aan en, na het uitspreken van eenige woorden, drinkt hij het vocht er uit, hiermede te kennen gevende, dat hij God tot getuige roept van zijn eed, en scherp geschut of het zwaard hem mag treffen, wanneer hij dien eed verbreekt of aan het Gouvernement ontrouw wordt. De christen-regenten leggen den eed naar de wijze der Christenen af.

Wanneer nu een nieuw regent is aangesteld, dan heeft hij niet alleen het bestuur over zijne negeri en onderdanen, maar ook over de rijks-schatten, welke bestaan in platen van goud en zilver, in koralen, welke

in groote achtting staan en bij buitengewone gelegenheden ook wel openbaar worden ten toon gesteld.

De Timorezen zijn gewoon jaarlijks aan hunnen vorst een gedeelte padi, djagong of iets anders als eene schatting te geven, hetwelk zij „poni” noemen, en dat met veel statie en gejuich door honderden te gelijk wordt aangebragt. Bovendien bearbeiten zij de rijstvelden en djagongtuinen der regenten, doch zij, die onder ons bestuur staan, worden ook in dit opzigt het zachtste behandeld.

De Timorezen zijn over het algemeen wel gemaakt, doch niet zeer groot noch zwaar van leden. Hunne huid is koperkleurig, alhoewel eenigen zeer zwart zijn. Zij hebben zwart haar, dat bij sommigen kroes en roodachtig is, en hetwelk zij laten groeijen of met een hoofdoek of een stuk linnen naar boven binden. De neus is plat, de mond loopt een weinig naar beneden, en de meesten hebben zwarte doch sommigen blaauwe oogten. Hunne gedaante heeft weinig schoons en aantrekkelijks.

Dat zij lui zijn, is algemeen bekend. Zij zijn ongevoelig, onnadenkend en moeijelijk te onderwijzen. Zij onderscheiden zich in dezen ongunstig van alle de nabijgelegen eilanden, ofschoon de inwoners op Rotti zeker voor een gedeelte van dezelfde afkomst zijn. Welligt is dat groot onderscheid aan de verschillende regeringswijze te wijten.

De Timorezen zijn zeer lafhartig. Nooit durven zij voor den vijand staan; zij zoeken hem altoos door verrassingen en list, bij nacht en ontijd, afbreuk te doen; en wanneer eenigen van hunne partij neergeveld zijn, nemen zij de vlugt en trachten dan mede te voeren wat zij maar vinden kunnen. Somtjids durven zij evenwel den aftrekkenden vijand wel eens te vervolgen, dewijl die aftogten veelal ongeregeld toegaan; doch zij verwijderen zich nooit ver van hunne sterkten of forten. In den oorlog zijn zij woest en onmenschelijk. Hunne krijgsgevangenen, zoo wel onweerbare vrouwen, onnoozele kinderen als zwakke afgeleefde grijsaards, kappen zij het hoofd af. Zoo doen zij ook met de gesneuvelden. Zij voeren die in triomf naar hunne negerien, waar zij, na ze schoon gemaakt en gerookt te hebben, onderscheiden achtereenvolgende nachten, bij het houden van feesten rondom de hoofden dansen, en ze dan, als zegeteekenen van hunnen moed, aan een staak ophangen.

Zij zijn ten hoogsten bijgeloovig. Afgoden of bijzondere eeredienst hebben zij niet. Zij gelooven aan het bestaan van een opperste wezen, dat zij „Oesinenoe” noemen; maar zij zeggen, dat hij al te verheven is, dan dat hij zich met de daden en lotgevallen der stervelingen zou bemoeijen, en al te goed, dan dat hij hun eenig onheil zou toe schicken.

Van daar, dat zij zich ook niet bekreunen om hem te eeren en te dienen. Wanneer hun eenig onheil of krankte of smartelijk verlies treft, dan schrijven zij dit toe aan betooveringen of werkingen van den duivel, en trachten zij dezen door het slagten van eenig vee weder te verzoenen. Zij dragen veeltjids eenige kruiden of wortelen om het ligchaam, welke, naar zij gelooven, de kracht bezitten, om alle nadeelige werking van den duivel

tegen te gaan. Zij hebben ook bijzonder veel eerbied voor hunne afgestorven voorouders, en gelooven, dat ook dezen de magt bezitten, hen wegens gepleegde misdaden met ziekten te bezoeken. Ontrouw en verraad is een hoofttrek van hun karakter. Een plaat goud of een snoer korallen is genoeg, om hen hunne plegtigste beloften en verbindtenissen te doen verbreken en in vijandschap te doen zamenspannen tegen hen, die te voren hunne beste vrienden of landgenooten waren. Gelukkig is het voor ons, dat hunne magt gering is en zij onder elkander veelal verdeeld zijn, zoodat zij door hunne ontrouw en wispelturigheid weinig nadeel kunnen toebrengen, te meer daar zij door hunne vreesachtigheid veelal in toom worden gehouden.

De Timorezen bezitten zeer weinig hartstogten. In koelen bloede verzigten zij wat zij hebben voorgenomen, meestal op eene geheime en verraderlijke wijze. In hunne verkeerung zijn zij minzaam, doch zij verbergen, onder de nederigste houding en den innemendsten toon, somwijlen de slechtste voornemens, iets dat uit hun argwaan voortspruit, dien zij tegen allen en vooral tegen Europeanen koesteren. Men kan dus nooit de ware gevoelens van een Timorees omtrent eenige zaak ontdekken, tenzij men reeds vooraf diensangaande eenige inlichting van elders heeft verkregen.

Geleerdheid kennen zij geheel niet. Hunne kinderen laten zij opgroeijen als het vee. De kinderen zijn, van hunne vroege jeugd af, bijna geheel aan zich zelve overgelaten, en moeten op handen en voeten kruipen, tot zij zelf kunnen gaan. De kleeding der Timoresche mannen bestaat in een kleedje van wit lijnwaad 6 of 7 voeten lang en 2 of 3 breed, met rood gestreepte randen, waarop eenige bloemen zijn, die door de vrouwen van katoen gemaakt worden. Kleedjes hebben zij om hunne lendenen geslagen, die gewoonlijk tot aan de knieën afhangen. Bovendien dragen zij nog een „salimot" of mantel, die zij zoowel in al te heeten zonneschijn als in regenachtig en koel weer om de schouders hangen. Zij dragen witte armrings van ivoor of van zekere witachtige schelp gemaakt, welke door de Chinesche of andere handelaren worden aangebragt. Wanneer zij ten oorlog gaan versieren zij zich met gouden of zilveren platen en korallen, welke zij „moetiezalah" noemen en die een zeer hooge waarde hebben. Alsdan hebben hunne voorvechters ook onderscheiden vaandeltjes van zijden of andere fijne roodgekleurde doeken, waarop de veeren van onderscheiden vogelen gestoken zijn.

De vrouwen der grooten dragen armrings van goud en zilver, ook lange snoeren korallen om den hals, en koperen ringen aan de beenen; op de handen, armen, beenen, de borst en andere deelen van het ligchaam zijn zij getatonëerd; allerlei soorten van bloemen en starren prikken zij daarop met de punt van eene speld of een scherpen doorn en het sap van de indigo vrucht. De gemeene vrouwen dragen slechts een sarong van rood, met wit gestreept, lijnwaad, van 5 voet lang, welke zij onder de armen vastbinden. De vrouwen van Rotti en Savoe dragen de borsten naakt.

Hunne huwelijken gaan met zeer vele omstandigheden vergezeld, vooral in de gevolgen. Indien iemand vele dochters heeft, wordt hij rijk genoemd, want wanneer hij ze uittrouwt ontvangt hij er goud en vee voor, waarvan hij zelf de hoeveelheid bepaalt, wanneer een jongman om de dochter aanzoek doet. Dit noemen zij „belies,” en zoo lang die niet betaald zijn, blijft de vader of voogd het regt behouden, over de vrouw en alle de kinderen, welke zij geteeld heeft. Oock mag het lijk der persoon, voor wie die „belies” nog onvoldaan is, niet worden ter aarde besteld. Van daar, dat men voorbeelden heeft van lijken, die 10 of 12 jaren na hun overlijden in goed digt gemaakte kisten boven aarde blijven staan.

De veelwijverij is bij hen zeer algemeen, vooral onder de vorsten; het staat een ieder vrij, zoo vele vrouwen te trouwen als hij betalen en onderhouden kan. De Timoresche vrouwen zijn meer de slavinnen dan de gezellinnen van den man. Zij moeten veel meer werken dan hare echtgenooten. Zij spinnen katoen, weven de kleedjes en salimots', en verwen ze. Bovendien zijn zij hare mannen behulpzaam in het bebouwen van den grond, in het planten, zaaijen, maaijen en verkoopen der landvruchten.

In hunne huishouding heerscht terredeneid. Zelden heeft men voorbeelden van echtscheidingen, vooral niet in den gemeenen stand.

Bij sterfgevallen hebben zij zonderlinge gewoonten. Wanneer de vorst sterft, scheren in sommige regentschappen de onderdanen hunne hoofden kaal. Een vreeselijk gehuil wordt dan door de vrouwen aangeheven, en verscheiden snaphaanschoten worden gelost, waarbij veel vee, als buffels, varkens enz. wordt geslagt. Het lijk wordt gewasschen en op een tafel gelegd, versierd met gouden en zilveren platen en koralen; zoo blijft het een of twee dagen liggen, terwijl de naaste vrouwelijke bloedverwanten er om zitten te weenen. Van een kapokboom, die men uitholt, wordt de kist gemaakt en daarin wordt het versierde lijk gelegd; de deksef wordt goed digt gemaakt, en zoo blijft het lijk boven aarde, tot men in staat is, de nog verschuldigde „belies” te betalen, en de andere noodwendigheden tot de begrafenis in gereedheid te brengen.

Niettegenstaande de lijken zoo lang boven aarde staan, maken vooral de vrouwen, bij het begraven, weder hetzelfde misbaar als bij het overlijden. Het begraven gaat met kostbare feesten vergezeld. In de binnenlanden van Timor heeft men de barbaarsche gewoonte, om eenige hoofden te vellen van inboorlingen van het een of ander regentschap, waarmede men in onmin leeft, eer het lijk van den overleden vorst kan begraven worden. Wanneer het lijk grafwaarts wordt gebragt, hebben de vrouwen de gewoonte, daarin de dragers te willen verhinderen; doch zij laten het eindelijk los, waarop het in de grafplaats der koninklijke familie wordt gelegd.

Behalve hetgeen op de begrafenis gegeten wordt, slagt men nog eene groote hoeveelheid vee, als buffels en varkens, die in stukken worden gehakt en, benevens rijst, djagong, kokosnooten en andere vruchten, aan de op de begrafenis verzochten worden uitgedeeld.

In het regentschap Koepang en Sonnabai had men in vroeger tijd de onmenselijke gewoonte, een of twee levende slaven, voorzien van eenige mondbehoeften en een gong, mede in het graf van den koning op te sluiten, met toezegging dat, wanneer de voorraad van levensbehoeften op was, zij de gong moesten slaan, waarop men de grafkelder zou openen en ander eten geven; doch de ongelukkigen werden daarin dan deerlijk bedrogen, en moesten een ellendigen dood sterven. Het is natuurlijk, dat deze gewoonte sedert onze vestiging op dit eiland, althans daar waar onze invloed ver genoeg reikte, niet meer plaats heeft gehad.

De nieuw verkoren koning is verplicht, alle de vrouwen van zijn voorganger te onderhouden; daarom hebben ze meestal de gewoonte, om ze als hunne vrouwen aan te nemen. Ik ken vrouwen, die langs dien weg bij twee gebroeders onderscheiden kinderen hebben geteeld.

Volksspelen, gelijk bij vele Indische natiën, vindt men onder de Timorezen niet. Zij hebben een dans, dien zij „tona-tona” noemen, waarbij verscheiden mannen en vrouwen eenen ronden kring formeren, geweldig op den grond trappen en gedurig het woord „tona-tona” herhalen. Deze dans is zeer regelmatig, doch tevens zeer eentoonig, en 't is te verwonderen dat zij daarmede onderscheiden nachten kunnen doorbrengen. Dit spel gaat dikwerf met ongeoorloofde vermaken vergezeld. De vorsten, die in de nabijheid der Europeanen wonen, hebben ook de gong, doch daarop laten zij alleen bij plegtige gelegenheden spelen. Hunne veldmuziek maken zij op den hoorn van een buffel, waarop des nachts in het bosch wordt geblazen, 'tgeen een akelig geluid geeft.

Over het algemeen zijn zij groote liefhebbers van dobbelen. De „batoedadoe” of dobbelsteer is onder hen maar al te wel bekend. Eenigen der vorsten zijn liefhebbers van het schaakspel. In het spelen zijn zij zeer roekeloos; velen verliezen daardoor hunne geheele bezitting en vervallen ten laatste tot stelen en moorden.

Vaartuigen of kanoes hebben zij niet. Die, welke langs de kusten gevonden worden, behooren aan of zijn aangebragt door vreemdelingen. Zij zijn zeer bevreesd om op zee te gaan. De Rottinezen, die hier op onderscheiden plaatsen wonen, en zoo ook de Solorezen, hebben „beroes”, waarmede zij op de vischvangst gaan en ook het een en ander langs de kust vervoeren. Zij worden gemaakt van eenen dikken boom, dien zij uithollen. Daaraan hechten zij aan weerskanten drie stukken hout, 6 of 7 voet van elkander, vast. Aan de uiterste einden van deze houten hechten zij een bamboe of een ander stuk ligt drijvend hout, waardoor dus het vaarttuig belet wordt om te slaan. De zeilen, die zij gebruiken, zijn langwerpig vierkant en van stroomatten gemaakt.

De Timorezen wonen zeer zelden in geregelde kampongs of dorpen. Een radja of regeringshoofd woont slechts onder een klein aantal zijner onderdanen of lijfeigenen. In het algemeen leven zij verstrooid in de bosschen en veranderen nagenoeg alle jaren van woonplaats, om reden zij nooit langer dan twee jaren achtereen denzelfden grond bearbeiten voor

het aanplanten van djagong. Waar zij deze hunne zoogenaamde tuinen aanleggen, slaan zij ook hunne huizen op, die dus natuurlijk slechts hutten zijn, welke laag op den grond staan.

Hunne hutten loopen boven spits toe en zijn met bladen of met een soort van lang gras, dat zij „fiel” noemen gedekt. Dit dak rust op in den grond geplante stutten. Vensters hebben zij niet, maar slechts een lagen ingang of deur, waardoor men bukkend of kruipend in de woning komt.

De plaats of negeri, waar een koning woont, is omringd van een hooge breede „pagger,” die niet gemetseld maar slechts van ruwe klippen opgetrokken is. In de binnenlanden ligt die plaats meestal op hooge steile rotsen en bergen, die slechts van ten hoogsten twee zijden te beklimmen zijn. Dat doen zij, opdat zij in den oorlog voor den vijand ongenaakbaar zouden zijn. Verwonderlijk is het, dat nagenoeg op alle zoodanige rotsen wellen van versch water worden gevonden. Daar hun aanleg zoo gering en hunne behoeften zoo ligt te bevredigen zijn, is het niet te verwonderen dat men onder de Timorezen niet het minste sieraad in de hutten aantreft. De voornaamsten hebben slechts eenige kommen van grof porselein, welke door de Chinezen worden aangebragt. Potten van aarde, „pariok” genaamd, bakken zij zelve van roode aarde. De geringeren maken hunne borden en schotels van eene groote soort van kalabassen, die zij uithollen en droogen. Een stuk bambol, beneden, juist aan de kwast, afgesneden, en 3 of 4 duim lang, dat zij „tibak” noemen, dient hun voor glas of kopje.

Gelijk al de Indiërs van dezen archipel, zoo zijn ook de Timorezen liefhebbers van sirië te kaauwen, waarbij zij tabak gebruiken, dien zij zelve aanplanten, en die van eene slechte kwaliteit is. Geen wijn maar arak en andere sterke dranken worden door de handelaren veel aangebragt en onder de inlanders verkocht. Koffij en thee kennen zij niet anders dan bij naam. Zij drinken gewoonlijk klaar water en een drank „karoe” genaamd, waartoe zij het sap van den palmboom op eenige wortelen laten trekken, hetwelk, na zijne gisting in eene te groote hoeveelheid gebruikt, eene bedwelmende kracht heeft. Gewoonlijk gebruiken zij dit tweemaal des daags, waardoor, gelijk eenigen willen, de geslachtsdrift niet weinig wordt opgewekt.

Ieder Timorees heeft zijn eigen snaphaan, welke in vroeger tijd hier in zeer groote menigte werden aangebragt; daarmede gaan zij veelal op de varkens en buffels ter jacht. Zij hebben ook een soort van sabels, „klewang” genaamd, en pieken, welke zij zelve maken en als hunne wapens ook in den oorlog gebruiken. Aan de zuidkust van Timor is pijl en boog het gewone verdedigingsmiddel. Op de vischvangst leggen zij zich gansch niet toe, hetwelk ook al aan hunne luiheid moet worden toegeschreven. Bij laag water is het de gewoonte der vrouwen en kinderen, die dicht aan de zee wonen, om de risschen en schelpen op te zoeken, die tusschen de klippen zijn achtergebleven; zij noemen dat „makanmeting.”

III.

Geschiedenis.

Timor kan verdeeld worden in vier afdeelingen, als 1°. landstreken, welke geheel onafhankelijk zijn; 2°. landstreken onder de vlag van Portugal behoorende; 3°. landstreken, die aan de zoogenaamde zwarte Portugezen ondergeschikt zijn, en 4°. die, welke onder het bestuur van het Nederlandsche Gouvernement staan. Het zal hier niet overbodig zijn, om van elke dezzer afdeelingen eene korte beschrijving te laten volgen.

1°. Dat gedeelte van Timor, hetwelk geheel onafhankelijk is en door zijnen eigen koning geregeerd wordt, is nagenoeg de geheele zuidkust, en wordt in het algemeen „Beloe” genaamd. Het wordt geregeerd door onderscheiden van elkander onafhankelijke vorsten, doch welke allen aan den grootvorst WAIWIKO WAIHALI veel eerbied en soms ook veel teekenen van ondergeschiktheid bewijzen. Deze WAIWIKO WAIHALI is ook hoofdvorst van het regentschap Fialarang aan de noordkust van het eiland gelegen, dat onder het Nederlandsche bestuur staat; doch hij zelf onthoudt zich, in weêrwil van zijne gedane beloften, van alle onderhandelingen met het Gouvernement, alhoewel hij het gezag en regt der Nederlanders op Fialarang altijd erkend heeft.

Daar het geheele eiland Timor in vroeger tijd door den koning van Ternate aan de Hollanders ten geschenke is gegeven, zou het Gouvernement dus ook billijke aanspraak op de zuidkust zelve kunnen maken, te meer daar in de jaren 1752 en 1757 en 1773, door genoegzaam al de vorsten van Beloe, of door hunne gevolmagtigden, kontrakten van onderwerping en hulde met het Nederlandsche bestuur zijn aangegaan. Jammer is het maar, dat die kontrakten door sommige voormalige Nederlandsche opperhoofden van Timor niet beter zijn gehandhaafd, daar dezen zich alleen vergenoegden wanneer zij op Beloe vrij handelen konden, en zich weinig lieten gelegen zijn, om het gezag der Kompagnie te bevestigen en uit te breiden.

De handel evenwel staat op Beloe zoo wel voor de Hollanders als voor de Portugezen open, en op de meeste plaatsen is de inlander zeer handelbaar. Gelijk het was en sandelhout de voornaamste voortbrengselen van Timor zijn, zoo wordt het laatste artikel daar vooral in grooten voorraad gevonden, daar het aan de noordkust niet zoo goed groeijen wil. In vroeger tijd, toen de slavenhandel nog gedreven werd, werden er ook alle jaar geen gering aantal van Beloe gehaald. Het was valt daar zoo overvloedig niet als wel op andere plaatsen. De Chinezen en eenige Christen handelaren van Koepang vertrekken gewoonlijk tegen het einde van de westmoesson, in Februarij of Maart, derwaarts met kleine twee-mast vaartuigen, en verruilen de voortbrengselen van het land tegen wit en blaauw linnen van de grofste soort, zakdoeken, kapmessen, boslemmernessen, grove porseleinen kommen, koralen, koperdraad en andere snuisterijen. Deze handel wordt gemeenlijk met zeer veel voordeel gedreven, zoodat

men zich verwonderen moet, dat er niet meer liefhebbers voor gevonden worden; doch dit ontstaat waarschijnlijk uit de moeijelijkheid der reis en de gevaren, waarmede men op zee te worstelen heeft, aangezien de zuidkust van het eiland op vele plaatsen niet dan met de uiterste moeite te gaken is.

2°. Die plaatsen op Timor, welke onder de vlag van Portugal behoren, hebben wij hierboven reeds opgenoemd. Zij liggen voornamelijk aan den noord-oostkant van het eiland. De hoofdplaats der Portugezen op het eiland was te voren Lifouw, maar nadat zij van daar door de inlanders verjaagd zijn, hebben zij zich te Delli gevestigd, waar zij tot dusverre nog niet zeer uitgebreid zijn. Hunne magt onder de inlanders is zeer gering; zij regeren hen voornamelijk door de godsdienst, en daarom maken zij er veel werk van, om de inboorlingen dien te doen aannemen.

Te Delli resideert een Gouverneur, die een volstrekt willekeurig gezag uitoefent. Zoo men zegt werd te voren dit Gouvernement verpacht; hij, die het meest bood, aanvaarde dit ambt voor drie of vijf jaren, en bevligtte zich dus, om gedurende dien tijd, door geweldige knevelarijen, eene aanmerkelijke som gelds bijeen te schrapen. Doch na de geresen onlusten in het jaar 1818 is dit veranderd, en zoo wel de Gouverneur als de overige ambtenaren ontvangen nu hunne salarissen van het Gouvernement.

Op dat gedeelte van Timor, dat aan de Portugezen behoort, werd de slavenhandel nog voor weinige jaren sterk gedreven. De ongelukkige slagoffers werden met het Makaosche schip, dat alle jaar te Delli kwam, of met andere smokkelaars-vaartuigen vervoerd. Thans is dit wel eenigzins verminderd, maar toch worden er nog jaarlijks verscheiden ongelukkigen in slavenketenen geklonken. Was, goud en koper wordt in eene zeer groote hoeveelheid gevonden. Het eerste wordt door de handelaren van Java ingekocht en uitgevoerd. De schepen zijn er vrij van ankerregie-geld. De uitgaande regten zijn 12 pCt. De koper moet, bij het toewegen van de gekochte was, alle mogelijke omzigtigheid gebruiken, ten einde door valsche gewigten niet bedrogen te worden, gelijk onderscheiden malen gebeurd is. De tarwe gedijt er ook zeer wel, en wel zoo, dat er jaarlijks nog al eene tamelijke hoeveelheid tegen f 8 en 9 de pikol wordt uitgevoerd.

In vroeger tijd heerschte er eene bestendige vijandschap of afgunst tusschen de blanke Portugezen en de Hollanders. Zij gedoogden niet, dat de Koepanghandelaren in de onder hun bestuur staande negerien handel dreven, schoon zij over het geheele eiland, en ook in de distrikten die aan de Hollanders behoorden, zich ongehinderd verspreidden. In het jaar 1818 hebben zij geen dubbelzinnig bewijs gegeven, hoe zij trachtten om de bevestiging of uitbreiding van het Nederlandsche gezag met geweld te keer te gaan. Maar thans is het dienaangaande veel beter. Onze handelaren hebben overal vrijen toegang, en de daar residentende Gouverneur onthoudt zich zorgvuldig van alles, wat tot onaangenaamheid of afkeerigheid tusschen de beide Gouvernemen ten zou kunnen aanleiding geven.

3°. De landen, aan de zoogenaamde „zwarte Portugezen" ondergeschikt,

liggen aan den noordkant van het eiland. Hunne voornaamste negeri is Oeikoesi, waar ook hun hoofd woonachtig is, die d'ORNALJ genoemd wordt. In zekere beschrijving heb ik gevonden, dat deze d'ORNALJ van Europeesche Portugezen zou afkomstig zijn, gelijk ook het volk dat door hem geregeerd wordt, en dat zij zich van het Portugesche gezag hebben onttrokken, om zelf een gebied op te rigten. Dit gezegde verraadt echter de onkunde van den schrijver. Het volk, dat onder het bestuur van d'ORNALJ staat, bestaat geheel uit inlanders, van Beloe afkomstig, en welligt vermengd met volk van Adonare op de kust van Solor, waar deze d'ORNALJ ook nog al iets te zeggen heeft. En wat d'ORNALJ aangaat, hij is afkomstig van zekeren JOHAN d'ORNALJ, die in het jaar 1627 kommandant was der Hollandsche bezetting op het eiland Solor. Deze was van voornemen geweest om onze vestiging aldaar aan de Portugezen over te geven, en toen hij in gevaar kwam om deswege gevangen genomen en gestraft te worden, liep hij naar de Portugezen over. Daar hij dadelijk zijn godsdienst verzaakte en Roomsch Katholijk werd, werd hij zoo gunstig ontvangen en bejegend, dat eindelijk zijn zoon tot gezaghebber van Larantoeka en de nog overgebleven bezittingen op Timor werd aangesteld. Ik heb zelf bij den onlangs overleden d'ORNALJ gegeten; toen verhaalde hij mij, dat hij van Hollandsche afkomst en zijn voorvader te Amsterdam geboren was, doch al het overige verzweg hij, en daar ik geheel alleen was, oordeelde ik het raadzaamst, niet te laten blijken, dat ik iets van de geschiedenis wist. De d'ORNALJ's hebben verbindtenissen aangegaan met vele in de binnenlanden wonende regenten. Zij voeren de Portugesche vlag, doch zijn niet ondergeschikt aan dat Gouvernement. Zij belijden de Roomsche Katholieke godsdienst; gedurig komt een priester van Delli, om de kinderen te doopen, doch zij zijn zeer dom en onwetend, en verbeelden zich, dat het genoeg is gedoopt te zijn en een kruis op de borst te dragen, om een Christen te wezen. Deze zoogenaamde „zwarte Portugezen" waren den Hollanders, zoowel op Timor als op Solor, ten allen tijde zeer vijandig, en zochten hen op alle mogelijke wijze afbreuk te doen. In de vorige eeuw hebben zij tot tweemaal onze hoofdplaats Koepang belegerd, de laatste maal met eene zeer aanzienlijke magt, doch bij eene overrompeling des nachts door de onzen met list werden ze totaal verslagen. In het laatst der vorige eeuw wist d'ORNALJ den heer PLUSKOW, toen in die omstreken den oorlog voerende en alles door de magt zijner wapenen onderwerpde, met al zijn gevolg op eene listige wijze, onder voorwendsel van den vrede te willen sluiten, te Oeikoesi aan wal te lokken, en toen men aan den maaltijd zat, hen allen op de moorddadigste wijze van het leven te berooven. Na dien tijd hebben zij zich stil gehouden. Onze Koepang-handelaren gaan er thans handel drijven.

4°. Nu komen wij tot die landen, welke onder het Nederlandsche bestuur staan. Wij zullen ons daarbij iets langer moeten ophouden. Het is bekend, dat Timor reeds sints 1613 onder de Nederlanders gestaan heeft. De heer APOLLONIUS SCHOR, kommanderende het schip „*Ter Veer*," was

de eerste Hollander, die hier landde en met de vorsten van Timor een verbond sloot. Daartoe werd hij op Solor zijnde uitgelokt, door het bericht, dat hier zeer veel sandelhout viel, 't welk in China wel getrokken was en met veel winst kon verhandeld worden. De vorsten, welke zich met de compagnie in verbond begaven, waren die van Koepang, Amabi, Sonnabai, Amfoang en Taibenoe. Deze worden ook nog altoos als „vrienden en bondgenooten” van het Gouvernement betiteld, waarop zij dikwijls niet weinig hoovaardig zijn. Het eerste opperhoofd dat de Hollanders hier hadden was JAN GLISBERTSZOON DE VRIJE, die door den heer SCHOT met een kapitein en eenig krijgsvolk hier werd achter gelaten, om, volgens gemaakte kontrakten, het sandelhout van de vorsten voor vastgestelde prijzen in te koopen en voor de compagnie te handelen.

Bij onze komst alhier, hadden de Portugezen op Koepang reeds eene sterkte, doch toen zij hoorden, dat de Hollanders naderden, hebben ze die waarschijnlijk uit eigen beweging verlaten, aangezien men nooit gehoord heeft, dat de Hollanders zich door kracht van wapenen van dit eiland hebben meester gemaakt. Die sterkte stond op dezelfde plaats, waar zich nu het fort „Concordia” bevindt, dat veel kleiner is dan het vorige, maar nog te groot voor de tegenwoordig daarin dienstdoende krijgslieden.

Van het fort zelf moet ik hier aanmerken, dat het van weinig nut is ter verdediging tegen den vijand, zoo van land als van zee. In de nabijheid zijn hoogten en rotsen, die veel hooger zijn dan het fort zelf, zoodat men van daar met snaphanen al wat op de batterijen van het fort staat, treffen kan, en het onmogelijk is om het daarin tegen eenen welgewapenden vijand te kunnen uithouden. Dit is klaarlijk gebleken in de jaren 1797 en 1811 toen de Engelschen, na het fort te zijn meester geworden, zoodanig van die hoogten en rotsen begroet werden, dat zij zich genoodzaakt zagen de sterkte in alle haast te verlaten, met een verlies van een aanmerkelijk getal manschappen. Tegen een vijand ter zee is het ook van weinig nut, doordien, zoowel aan den oost- als westkant, overal geschikte landingsplaatsen zijn. In het jaar 1811 kwamen dan ook de Engelschen niet te Koepang maar een halve mijl meer westwaarts aan wal, marcheerden des nachts in stilte op, en overrompelden Concordia.

Kort nadat de Hollanders hier gevestigd waren, hadden zij al spoedig tegen de Portugezen te strijden, die eenige in de bovenlanden wonende regenten tegen hen aanhielden, en, onder het bestuur van ANTONIO D'ORNALJ, eene aanzienlijke magt op de been bragten. In het jaar 1655 werd de majoor en opperhoofd van Timor s. VERHELJEN, toen op eene expeditie tegen den vijand in het regentschap Amakono zijnde, nadat hij schandelijk door zijne manschappen was verlaten, door evengenoemden D'ORNALJ eigenhandig nedergeveeld. Het volgende jaar had de vijand zich in het regentschap Amassasi genesteld. De Hollanders zonden, onder het geleide van den heer HAMING VAN OUDSHOORN, daartegen al weder eenen aanzienlijke magt af; doch, zoo wel door de inlanders misleid en in nood verlaten, als onbekend met de gesteldheid van het land en den vijand, kwamen zij vruchteloos

na veel schade geleden te hebben van deze expeditie terug. Dit een en ander waren de redenen, dat men voornemens was, onze bezetting van Timor naar het nabij gelegen eiland Rotti te verplaatsen; doch daar men den pas begonnen handel in het sandelhout, die met zooveel voordeel gedreven werd, niet wilde staken en de Portugezen ons op Koepang nog al in rust lieten, viel dat plan weder in duigen, en vond men goed om de vesting Concordia aanmerkelijk te verbeteren, en daar de hoofdplaats der Nederlandsche bezittingen op Timor te maken, gelijk het ook altijd tot op heden geweest is.

Evenwel was de handel met de inboorlingen zeer belemmerd, doordien de Portugezen zich in de bovenlanden overal nestelden en ons geen geringen afbreuk deden. Hunne magt groeide aanmerkelijk aan, en wel zoo, dat zij zich eindelijk durfden verstouten, om in het jaar 1742 met eene magt van, zoo men zegt, 40,000 man, Koepang te belegeren. Zij wilden vroeg in den morgenstond een aanval doen en alles over de kling doen springen. Gelukkig kreeg men daarvan tijdig kennis. Laat in den avond werd er door het opperhoofd eene vergadering belegd, dewijl alles in de grootste vrees was. Door een bijzonder toeval waagde het een gering aantal Mar-dijkers, om den vijand des nachts in zijne legerplaats te overrompelen. Dit gelukte terwijl allen nog vast in den slaap lagen. Eene vreeselijke slagting werd door de onzen aangerigt. De vijand ontwaakte in ver-bazing; hij trachtte te vlugten; de donkerheid van den nacht belette el-kander te onderscheiden; elk trachtte zich door het vlugten van eenen overmijdelijken dood te redden. In deze wanorde sloeg de een den ander neder, en den bevelhebber D'ORNALJ gelukte het naauwelijks, om met een zeer klein getal zijner manschappen den dood te ontkomen.

Daarop kwam in het jaar 1756 de heer PARAVICINI als kommissaris te Timor, om de zaken te onderzoeken en met de vorsten nieuwe kontrak-ten en verbindtenissen aan te gaan en te sluiten. Al de vorsten, ook van de zuidkust, verbonden zich, hetzij in persoon of door hunne gemagtigden, om met de Kompagnie als vrienden te verkeerem, elkander tegen hunne gemeenschappelijke vijanden bij te staan, en de voortbrengselen van hunne landen aan geene andere natiën dan aan de Hollanders te verkoopen voor de daartoe vastgestelde prijzen. In vervolg van tijd zijn evenwel die ver-bindtenissen weinig nagekomen. Velen der opperhoofden van Koepang waren alleen op hun gemak en eigenbelang bedacht, en zorgden dus niet genoeg, om de vorsten gedurig aan hunne belofte te herinneren, en hen, die ontrouw werden, weder tot hunnen pligt te doen wederkeeren. De vorsten, die ver afgelegene waren, dat ziende, werden onverschillig, ont-trokken zich stilzwijgend aan de gehoorzaamheid en onderwerping aan de Hollanders, en werden dus geheel onafhankelijk, zoodat zij tot op heden zoo wel aan de Portugezen als aan de Koepangsche handelaren hunne pro-dukten, als was en sandelhout, verkoopen.

Hoewel de zwarte Portugezen het nu niet durfden wagen, de Hollanders in de nabijheid van Koepang aan te vallen, heulden echter nog velen der

binnenlandsche regenten in het geheim met D'ORNALJ, die zich reeds lang voor dien tijd aan het Portugesche oppergezag onttrokken en zich onafhankelijk verklaard had. Dit duurde tot het jaar 1768, toen hier zekere heer PLUSKOW opperhoofd was. Deze was een zeer dapper en oorlogzuchtig man, en onderwierp, zoo wel op het eiland Rotti als op Timor, onderscheiden weerspannige regenten door magt van wapenen aan het Nederlandsche bestuur. Geduld, overleg en moed maakten te zamen, dat alles voor hem moest wijken. Overal waar hij kwam vlugtte de vijand, en onderwierpen zich de regenten aan hem. Hij zou waarschijnlijk het geheele eiland (het kleine gedeelte dat toen nog slechts aan de Portugezen behoorde uitgezonderd) aan het Nederlandsche bestuur onderworpen hebben, ware het niet, dat hij op zulk eene moorddadige wijze door D'ORNALJ te Oeikoesi met de zijnen van het leven was beroofd.

Zoo leefden en handelden de Hollanders op Timor rustig en ongestoord, tot het jaar 1785, toen de zogenaamde „kleine keizer” of de sonnebai der bovenlanden vijandelijke aanslagen smeedde. De vorst was overleden; een zijner eerste rijks grooten was regerend voogd, en de erfprins was ter zijner opvoeding bij het toenmalig opperhoofd op Timor. De rijksbestuurder zocht zich langs alle slinksche wegen in het gezag te bevestigen, en was dienaangande met het opperhoofd in onderhandeling. De prins, lont ruikende, hoorde van eene verborgen plaats het gesprek aan, waarin over zijnen ondergang gehandeld werd. Daarop nam hij terstond een paard en reed in eens, zonder zich ergens op te houden of te rusten, naar zijn land. Daar gekomen, werd hij door zijne onderdanen goed ontvangen, aanvaardde de regering, versterkte zich, en zocht zich op zijnen overheerschenden rijksbestierder en voogd te wreken. Daar deze door het opperhoofd beschermd werd, vreesde men, dat hij met zijne verzamelde magt, die toen gansch niet gering was, Koepang zou aanvallen. Van daar, dat men toen ook deze plaats in tegenweer stelde, en rondom de stad een pagger opwierp, hoewel hij nooit eenen vijandelijken aanval op deze plaats gedaan heeft. Deze vorst, ALFONSUS genaamd, was een bij uitstek schrander man. Hij was te Koepang gedoopt en wel onderwezen. Hij voerde eenen zeer schoonen brief-tijl. Hij stierf in het jaar 1819 nalatende eenen zoon, die thans nog regeert, doch met het Gouvernement in geene verwonnelijke aanraking komt.

Nadat deze gevreesde storm was overgewaaid ging alles weder zijnen ouden gang. De handel werd weer als naar gewoonte met de inlandsche vorsten, bijzonder met hen, die aan het strand woonden, gedreven, en men had binnen 's lands niets te vreezen, tot, in het jaar 1795, te Koepang eene vreeselijke aardbeving plaats had, die twee dagen bij geringe tusschenpoozingen duurde. Dit gaf eene groote verslagenheid onder de ingezetenen, doch God verhoedde, dat er groote schade werd aangerigt. De kerk stortte echter in, en het dicht daarbij staande Gouvernementshuis leed ook veel; een zolderbalk viel neer en brak het been van den heer WANJON die toen opperhoofd was.

In het jaar 1797 kwamen te Timor twee Engelsche schepen van Amboina en eischen Timor op. Eene vergadering werd belegd van de ambtenaren en voornaamste ingezetenen, ten einde gemeenschappelijk te beeraadslagen, wat in deze kritieke omstandigheden het best te doen was. Eindelijk besloot men, de plaats bij verdrag aan de Engelschen over te geven, hetgeen ook daags daarop geschiedde. De Engelschen namen bezit van het fort, en gedroegen zich zeer rustig en vreedzaam. Intusschen had de toenmalige zoogenaamde „sekundus”, of tweede van de plaats, des nachts te voren het voornaamste gedeelte van 's Kompagnie's eigendommen, zoowel eene groote hoeveelheid sandelhout als andere waren, uit het pakhuis in het fort laten weghalen, ten einde zich daarmede te verrijken. De Engelsche kommandant eischte verantwoording, en de sekundus, met reden beducht dat zijne dieverij moest uitkomen, wist een gedeelte der inlanders aan te lietsen, eene zamenzwering te beramen en velen der Engelschen, waaronder eenige der voornaamste officieren, op eene schandelijke wijze te laten vermoorden. De Engelschen stelden zich dadelijk in staat van tegenweer. Zoowel uit het fort, waarin zij zich opgesloten hadden, als van de twee op de reede liggende schepen werd Koepang gebombardeerd. De arme ingezetenen, die geheel onschuldig waren en van niets wisten, hoorden het een en het ander en verlieten vol vrees hunne woningen. Het zaamgevloeid komplot maakte daarvan gebruik, plunderde de huizen, en stak die eindelijk in den brand, waardoor nagenoeg geheel Koepang verwoest werd en honderden van alles beroofd zijn. Het was den Engelschen onmogelijk, zich in het fort lang te kunnen verdedigen, om reden men van de rondom liggende hoogten allen, die zich op de batterijen vertoonden, met snaphaanschoten treffen kon; zij konden dus het geschut niet langer besturen. Om die reden verlieten zij des avonds het fort, en lieten zich aan den zeekant van de klippen in hunne booten, terwijl reeds eenige minuten later de meeste gebouwen in het fort in de lucht sprongen.

Nadat dit voorval, doch waarschijnlijk niet in al zijne zwarte kleuren, ter kennis gebracht was van de hooge regering te Batavia, vond de laatste goed, om in het jaar 1799 den heer DOZEN als Kommissaris herwaarts te zenden, ten einde de zaak van nabij te onderzoeken. Deze ging hierin zeer nalatig te werk, weshalve de Indische hooge regering in 1800 goedvond, hem door den heer LOFSTETH te laten vervangen. Deze landde hier met den heer GIESLER als sekretaris en onderzocht de zaken onpartijdig. Alles getuigde tegen den sekundus; maar daar LOFSTETH, voor zijne kommissie geëindigd was, in het jaar 1802 kwam te sterven, is die zaak als het ware in vergetelheid geraakt.

Na het overlijden van LOFSTETH, aanvaardde zijn sekretaris GIESLER provisioneel de regering als opperhoofd van Timor, en werd hij door de hooge regering ook als zoodanig aangesteld. Naar men zegt, was dit een man van een zeer onvast karakter, die terstond bij zijne benoeming eene geheele verandering aannam in zijn verkeer onder zijne voormalige vrienden. Er viel niets aanmerkelijks ten tijde zijner regering voor. Nog in het zelfde jaar

zijner aanstelling werd hij door den heer VAN KREUNEN opgevolgd. Ook van dezen vindt men niets bijzonders opgeteekend.

Nadat de heer VAN KREUNEN hier overleden was, kwam in het jaar 1809 de heer STOPKEERB als opperhoofd. Hij was een man die, zoo het schijnt, gansch geen aanleg had, om een land als Timor, waar zoo vele onderscheiden natien wonen, te regeren. Hoewel hij een zeer goed karakter bezat, was hij al te toegevend, en liet daardoor het land door baatzuchtige personen besturen. Hieruit zijn vele ongeregelheden ontstaan. De heer STOPKEERB kende zelf zijn gebrek en verzocht daarom in 1809 zijn ontslag, dat hem ook door den Maarschalk DAENDELS gegeven werd, terwijl de heer HAZAART als resident van Timor werd aangesteld, en in het jaar 1810 in die waardigheid aldaar van Batavia aankwam.

Bij zijne komst moeten te Koepang de zaken niet zeer gunstig gestaan hebben. De geldmiddelen en ammunitie, die voorhanden waren, waren zeer gering, en men leefde in bestendige vrees van door de Engelschen overvallen te worden. Door de toegevendheid van den vorigen resident hadden vele partikuliere personen zich in lands zaken gemengd, en speelden eene wonderlijke rol.

Daar het gebrek aan geld dag aan dag toenam, was de resident al spoedig in de noodzakelijkheid gebragt, om eene som van 1200 rijksdaalders uit de diakonie-kas te ligten, ten einde zoo te verhoeden, dat de militairen moesten worden afgedankt.

In het jaar 1811 kwamen de Engelschen voor Koepang, en namen 's nachts stil bezit van het fort, en zetten de soldaten in arrest, voor nog de resident, die buiten het fort woont, daarvan iets wist. In den morgenstond hoorde hij dit eerst. Daarop begaf hij zich terstond te paard naar het nabijgelegen gebergte, en liet hij intusschen aan al de ingezetenen zeggen, dat ieder in zijn eigen huis en aan zijn gewonen arbeid moest blijven en geene vijandelijkheden moest bedrijven. Terwijl de resident met eenige regenten in gesprek was en manschappen verzameld had, hadden de Engelschen den toen waarnemenden sekretaris in arrest genomen en naar boord van het schip gezonden; en, wat nog erger was, zij waren in de huizen van eenige der aanzienlijkste ingezetenen aan het plunderen der goederen en kostbaarheden. Zoodra de resident hiervan kennis kreeg, gaf hij onmiddellijk bevel, om op den vijand los te gaan. De Timorezen kwamen in grooten getale met een woest geschreeuw van het gebergte. De Engelschen, dit hoorende, vlugten in allerijl naar het fort en stelden zich daar in staat van tegenweer. De ingezetenen, burgers en Mardijkers, kwamen toen ook in de wapenen en namen eenigen gevangen, terwijl anderen sneuvelden.

In den beginne vuurden de Engelschen geweldig met het geschut in het fort; doch zoodra ons volk zich op de daarbij liggende hoogten verspreid had, werd hen dit wel afgeleerd. Gelukkig was het, dat de resident eenig kruid van zich zelve in huis had, en van het lood zijner venster-ramen in haast kogels liet gieten, om onder de inlanders uit te deelen. Ons volk gedroeg zich dapper en de Engelschen, na reeds veel manschap-

pen verloren te hebben, geen kans ziende om te overwinnen, en het aantal onzer manschappen gedurig ziende aangroeijen, besloten om zich des avonds in stilte van de rotsen, waarop het fort gebouwd is, aan zee kant in hunne booten neer te laten, en alzoo het gevaar te ontsnappen.

Toen eindelijk al onze koloniën aan de Engelschen waren overgegeven, doch voor dat men hiervan te Koepang berigt ontvangen had, kwam daar in het jaar 1812 het schip „the Hasper” kommandant TERNTON, voor Koepang ten anker, en eischte Timor op. Kruid en lood was er niet meer, en de soldaten en ambtenaren hadden sinds lang hunne salarissen niet ontvangen, zoodat het ten uiterste moeilijk was, om zich te verdedigen. Maar dat zou ook onnoodig geweest zijn, dewijl, zoo als de kommandant zeide, en met geloofbare brieven staafde, niet alleen Java maar ook alle zijne onderhoorigheden bij verdrag door den toenmaligen gouverneur JANSSEN aan de Engelschen was overgegeven. De resident verzamelde de hoofden, radjas en ingezetenen, om gemeenschappelijk te beradslagen, wat in dezen het raadzaamst was. Eindelijk besloot men, om Timor aan de Engelschen over te geven, onder voorwaarde, dat de resident HAZAART in het bestuur zou blijven, tot er zeker berigt aangaande de overgave der koloniën aan de Engelschen zou zijn ontvangen, en dat, indien het verhaal van den Engelschen kommandant niet bewaarheid werd, dan de Engelsche vlag daadlijk weder zou worden neergehaald en de Nederlandsche weer moest worden geheschen. Nadat dit kontrakt door beide partijen was ondertekend, ging Timor aan de Engelschen over, zijnde dit voor het eerst dat hier, na de vestiging der Hollanders in het jaar 1613, eene vreemde vlag waaide.

De eerste Engelsche ambtenaar, die te Koepang geregeerd heeft, was de heer KNIBBE, een Hollander, doch officier in Engelschen dienst, die als kommandant van Makassar gezonden werd, om den heer HAZAART van zijne waardigheid te ontslaan en het gezag te Koepang te aanvaarden. Men zegt, dat de Engelschen in 1811 aldaar zoodanig waren bejegend en daarvan nog zoo verschrikt waren, dat zij vreesden een Engelschman te zenden, maar er slechts een Hollander aan waagden; een verhaal dat niet van alle waarheid schijnt ontbloot te zijn, doordien spoedig de heer WATSON, een geboren Engelschman, den heer KNIBBE kwam vervangen. In dat zelfde jaar kwam de heer BORN als Engelsch resident om den heer WATSON af te lossen.

De inlanders hebben bij onderscheiden gelegenheden hunne verkleefdheid aan het Nederlandsche bestuur op het zichtbaarste ten toon gespreid. De heer KNIBBE had het eenmaal zoo warm, dat hij, door de inlanders op eenen kleinen afstand van Koepang verjaagd en met steenen geworpen wordende, met verlies van zijnen hoed het hazenpad moest kiezen, om in de nabijheid van het fort te komen. Een der vorsten gaf eens een feest waarop de Engelsche resident en zijn sekretaris, benevens de voornaamste ingezetenen van Koepang, genoodigd waren. Hij deed toen het voorstel, om die beide ambtenaren, die zich beschonken ter slaap hadden neergelegd,

eenvoudig den hals af te snijden en zich van het Engelsche gezag te ontslaan. Gelukkig dat de gewezen resident HAZAART ook daar tegenwoordig was en dit wreede plan verijdelde.

In het jaar 1814 werd de eerste expeditie tegen den nog rebellerenden vorst van Amanoebang opgezonden. De onderscheidene oorzaken, dat dit regentschap zich wederspanning tegen het Gouvernement gedroeg, moesten wij hier kort mededeelen. Amanoebang was het eerste regentschap op Timor, met welks regent de Hollanders in 1613 in aanraking kwamen. Sedert zij zich hier gevestigd hadden, was een gedeelte der bevolking van Amanoebang van de bovenlanden afgekomen en had zich in de nabijheid van Koepang neergezet. Een van des vorsten naaste bloedverwanten had over dat gedeelte het bestuur. Hij maakte zich in vervolg van tijd allengskens meer onafhankelijk, alhoewel er eene goede verstandhouding onder hen plaats bleef houden. Nu gebeurde het, dat in het jaar 1807, toen zeker persoon van den regent in de bovenlanden te Koepang was, deze zich in onkuisheid had afgegeven met een der bijwijven van dien regent, welke toen te Koepang regeerde. De beleedigde regent liet den misdadiger dadelijk in het blok zetten en zoo men zegt, beroofde hij hem op eene onmenschelijke wijze van het leven. Toen de regent in de bovenlanden hoorde, dat die persoon zoo wreed vermoord was, klaagde hij, welligt zijne misdaad niet kennende, daarover aan het toenmalig opperhoofd en-eischte herstel van eer. Doch de moordenaar stond bij sommige personen te Koepang in groote achting, weshalve op de klagten geen acht werd gegeven, en de regent van Amanoebang dus geene voldoening kreeg. Nu zocht hij zich zelf te wreken. In stilte kwam hij af, overviel de plaats waar de moord gepleegd was, vermoordde eenige lieden en voerde veel vee als buit mede. In plaats nu van deze zaak in der minne af te doen, trok de regering van Koepang zich het lot van den moordenaar aan. Daardoor ontstond eene verwijdering tusschen den regent van Amanoebang, welke eindelijk in openbare geweldenarijen en vijandelijkheden is uitgebarsten. De expeditie, die in het jaar 1814 is uitgerust, kwam vruchteloos terug, gelijk ook naderhand vele andere. Wel is waar, dat men den vijand zeer veel afbreuk deed, doch het was onmogelijk, met de aanwezige magt hem tot onderwerping te nopen, bijaldien de inwendige verdeeldheden in dat rijk zulks niet bevorderden. In het jaar 1823 ben ik in persoon in Amanoebang geweest en heb ik zoowel de sterkte als de wijze van oorlogen van den vijand gezien. Durfden zij voor het front komen en tegen onze manschappen staan, dan zou de zaak spoedig beslist zijn. Doch zij blijven in hun zogenaamd fort, dat van ruwe klippen is opgeworpen, en waarin verscheiden onderaardsche holen zijn, en zenden slechts nu en dan eenige manschappen buiten, die zich niet ver van het fort durven verwijderen, maar in de nabijheid wat dansen en springen, hunne snaphanen op ons volk losschieten, en dan weer in haast zich naar het fort begeven. Intusschen zijn zij zeer ondernemend om hunnen vijand op eene listige wijze

afbreuk te doen of te bestelen. Zoo had zich, toen wij daar waren, een persoon uit het fort durven begeven, die kruipend op handen en voeten in het midden van ons leger kwam, en daar onderscheiden paarden losmaakte, zich op een daarvan plaatste en, terwijl hij, door de donkerheid van den nacht begunstigd, weg reed, ons volk op eene tergende wijze uitschold en met den buit doorging; wel wetende, dat men, uit vrees van ons eigen volk te raken, niet op hem durfde vuren.

In den loop van het jaar 1814 stierf de Engelsche resident en juist 40 dagen daarna de sekretaris. In eene belegde landsvergadering van de vorsten en voornaamste ingezetenen werd de heer HAZAART verzocht, om provisioneel het gezag weder te aanvaarden, gelijk hij ook deed, en waarin hij bleef tot de overgave van Timor aan het Nederlandsche Gouvernement in 1815, wanneer hij als Engelsch resident de plaats overgaf en ze als Nederlandsch resident overnam, en als zoodanig door de hooge Indische regering bevestigd werd.

In het jaar 1818 ontstonden de zooveel gerucht gemaakt hebbende oneenigheden tusschen de Nederlandsche en Portugesche autoriteit op Timor, over het regentschap Fialarang, waarvan wij te voren reeds gesproken hebben. Deze verschillen hadden ten gevolge, dat van wege de regering te Batavia naar Koepang gezonden werd de luitenant-kolonel TAETS VAN AMERONGEN, in de hoedanigheid van gekommitteerde, om de zaak volledig te onderzoeken, met last om den heer resident HAZAART naar Batavia te doen gaan, ten einde van zijne verrigtingen verantwoording te doen. Hij bragt den voor Timor benoemden resident M. HALEWIJN mede, die in December 1818 als zoodanig het bestuur aanvaardde. Ten tijde dat de heer HALEWIJN te Koepang regeerde, zijnde tot de maand April 1820, viel er weinig van aanbelang voor, uitgenomen eenige kleine verschillen tusschen sommige regentschappen op het eiland Rotti, welke dus ook gemakkelijk door het aanwenden van gepaste maatregelen konden vereffend worden.

In April 1820 kwam de heer HAZAART weder van Batavia. Geheel geregtvaardigd, was hij weer eervol hersteld, en nam hij, twee dagen na zijne aankomst, het bestuur van den heer HALEWIJN over, tot algemeene blijdschap der vorsten en ingezetenen.

De heer HAZAART, die te Koepang geboren en met de zeden en gewoonten der inlanders zeer vertrouwd was, wist de onderscheiden onder deze residentie behoorende eilanden en volken op een bewonderenswaardige wijze te regeren. Hij was bij allen bewind en gevreesd. Door hulpvaardigheid en weldaden wist hij de inlanders tot getrouwheid aan het Gouvernement te verbinden of hen door gestrengheid tot hunnen pligt te noodzaken.

D. B.

